

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

YAZILI, SÖZLÜ VE ELEKTRONİK ORTAMDA KAHRAMANLIK

(Cilt/Volume: 5, Sayı/Issue: 3, Kasım/November 2021)

Derya ÖZCAN

Dr. Öğr. Üyesi, Uşak Üniversitesi
derya.ozcan@usak.edu.tr

[ps://orcid.org/0000-0001-5601-2199](https://orcid.org/0000-0001-5601-2199)

Kadın Kahramanların İzinde Türk Destanları

Turkish Epics on the Trail of Female Heroes

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 21.09.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 18.10.2021

Yayın Tarihi/Published: 30.11.2021

Atıf/Citation

ÖZCAN, D. (2021). Kadın Kahramanların İzinde Türk Destanları. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 5(3), 99-115. <https://doi.org/10.34083/akaded.998245>

ÖZCAN, D. (2021). Turkish Epics on the Trail of Female Heroes. *Journal of Academic Language and Literature*, 5(3), 99-115. <https://doi.org/10.34083/akaded.998245>

Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.
This article was checked by iThenticate.

Öz

Destanlar, eski ve köklü uygarlıkların bağımsızlıklarını kurma mücadeleleri döneminde ortaya çıkan kahramanlık konulu anlatılardır. Destan çağını yaşayan ulusların gösterdiği hayatta kalma gayreti, yaşadıkları çağdaki en önemli özelliğin kahramanlık olmasını zorunlu kılar. Bu noktada destan kahramanlarında cesaret, alplık ve güç aranan temel niteliklerdir. Erkeğin fiziksel gücüne ihtiyaç duyulan bu kahramanlık çağlarında, destanlarda kadınların da destan kahramanı olacak nitelikte kahramanlık ve cesaret gösterdikleri örnekler bulunmaktadır. Bir kadının tarihin eski çağlarından itibaren bir orduyu yönetecek, ulusunu kurtaracak kadar kahramanlık gösterebilmesi toplumsal yaşama dair fikir vermesi bakımından son derece kıymetlidir. Geleneğin ve kültürün aktarımında ortaya çıktıkları çağ itibariyle oldukça önemli bir yeri olan destanlar, kadın kahramanların var oluş mücadelesi açısından da okunmalıdır. Kadınlık ve erkeklik bilgisinin bir destan metninde işlenişi toplumsal kimliklerin oluşması ve sürdürülmesi bakımından ipuçları taşımaktadır. Bu noktada çalışmanın amacı, Türk dünyası destancılık geleneğinin önemli eserleri başta olmak üzere, destanlardaki kadın kahramanların kadın kimliği ile esere nasıl yansıtıldıkları, hangi konumlarda oldukları, merkezi kahraman veya erkek kahramana yardımcı rollerde oluşları bakımından değerlendirilmeleridir.

Anahtar Kelimeler: Kadın, kahraman, destan

Abstract

Epics are narratives about heroism that arose during the period of the struggle of ancient and well-established civilizations to establish their independence. The striving for survival shown by the nations living in the epic era obliges the most important feature in the era in which they live to be heroism. At this point, courage, bravery and strength are the main qualities sought in the heroes of the epic. In these heroic times where the physical strength of a man is needed, there are also examples in epics where women show heroism and courage to become epic heroes. The fact that a woman has been able to show enough heroism to lead an army and save her nation since the ancient times of history is extremely valuable in terms of giving an idea of social life. Epics, which have a very important place in the transfer of tradition and culture as of the era when they appeared, should also be read in terms of the struggle for the existence of female protagonists. The processing of the knowledge of femininity and masculinity in the text of an epic carries clues in terms of the formation and maintenance of social identities. At this point, the aim of the study is to evaluate the female protagonists in epics, especially in important works of the Turkic world epic tradition, in terms of how they are reflected in the work with their female identity, what positions they are in, and whether they are in the central hero or male hero supporting roles.

Keywords: Woman, hero, epic

Giriş

*Her insan içinde herkesi taşır; bu yüzden içerde aranıp bulunabilir.
Joseph Campbell*

Halk anlatıları, oluşturdukları kahramanlar üzerinden toplumsal bir model oluşturmak adına sosyal, ruhsal, eğitim ve ahlak gibi alanlarda kültür aktarımı sağlar. Bir yandan mevcut doğruları iletirken bir yandan da olması gereken/beklenenleri dinleyiciye iletir. Türk halk anlatılarında kadınların bir kahraman olarak var oluşu, toplumsal yapının esere yansımaları açısından analiz edilmesi gereken bir noktadır.

Toplumsal kimliklerin inşası, toplumsal yapı içerisinde var olan güçlerin etkinliği üzerinden gerçekleşir. Toplumların hâkim olan cinsiyetin egemenliğine göre şekillenmesi halk anlatılarının özneleri olan kahramanların da bu bilgiye göre oluşmasını sağlar. Genel anlamda toplumun bireylerden beklentileri; kimliklerin oluşmasını, biçimlendirilerek ideal olarak belirlenene yaklaşmasını destekleme yönündedir. Kadına ve erkeğe ait sosyal roller, kadın ve erkeğin sosyal yapı içinde konumlanması, cinsiyet ile ilgili algılar halk anlatıları içerisinde hâkim olan otoritenin şekillendirdiği tipler yaratmaktadır. Bu noktada metinlerin satır arası okumalarını iyi yapmak, eserlerde kişilerin konumlanması üzerinden değerlendirmelerde bulunmak söz konusu kültürü anlayabilmek adına oldukça önemli ipuçları barındırır.

Ulusların kahramanlık çağı denilen dönemlerinde oluşmaya başlayan, kültür verimlerinin sözlü olarak aktarıldığı bir geleneğe sahip bir toplumun genelde mitolojik motiflerle süslediği kahramanlık konulu anlatılara destan adı verilir. Türk boyları arasında ‘destancı’ genel adıyla anılan sanatçılar tarafından kahramanlık temalı olaylar Türk destancılık geleneği dâhilinde bir edebî eser haline dönüştürülür. Bir destancı tarafından oluşturulup aktarılan destan, ait olduğu topluluğun ortak hayat görüşlerini içeren, topluluk tarafından benimsenip sahiplenilen, bu nedenle de yüzyıllar boyu gelenek içinde yaşamaya devam eden eserlerdir. Ulusların tarih öncesi dönemlerinde oluşmaya başlayan bu epik metinler, bir gelenek dâhilinde üretilmeye devam etmiş; yakın dönemlerde oluşan destanlar da bir yandan mitolojik motiflerle beslenmiş bir yandan da kendi dönemini yansıtmaya devam etmiştir. Dolayısıyla bir topluluğun yaşamı, kültür ve geleneklerini yansıtan destanlarda kadın ve erkek kimliklerine dair de birçok verinin izleri sürülebilir. Merkezi kahramanın, yardımcı kahramanların ve diğer destan kişilerinin cinsiyetleri, cinsiyet konusunda toplumun kabul ettiği doğruların metin içinde nasıl ele alındığına dair örnekler, destanlarda karşılaşılan kadın ve erkek kahramanların metin içindeki işlevleri, toplumun kadın ve erkekten beklentileriyle ilgili yönlendirmeler destanlarda bazen açık bazen örtük bir dille aktarılmaktadır.

Türk boylarının atlı-göçebe kültür dairesinde yer almaları ataerkil yapının güçlenmesine sebep olmuştur. Çünkü günlük yaşam pratikleri erkeğin gücünü ön plana çıkarmış, bu durum da destana konu olacak kişilerin erkek olmasına sebep

olmuştur. Her ne kadar merkezi kahramanı kadın olan destanlar bulunsa da erkeğin merkezde olduğu örneklere bakarak oranın az olduğu rahatlıkla söylenebilir. Toplumun yaşama biçimi destan kahramanının kadın veya erkek oluşunun belirlenmesinde etkindir. Savaşçı bir toplum yapısı içinde; onca güçlü, yiğit erkek kahraman arasından savaşçı, alp kadınların da çıkması dahası bu kadınların bazı destanlarda başkahraman olması kadınların toplum içindeki konumunu görmek açısından oldukça önemlidir.

Çalışmanın Amaç, Kapsam ve Yöntemi

Bu makale Türk destanlarında, bir destan kahramanı olarak yer alan kadın kahramanların tipoloji harici bir yaklaşımla sadece birincil veya ikincil rolde oluşlarından hareketle destan dünyasındaki yerini belirleyip bir değerlendirme yapmak amacıyla yazılmıştır. Kadın konusuyla ilgili yapılan çalışmalar ağırlıklı olarak kadın tiplerini belirlemeye yöneliktir. Bu makalede ise, kadın kahramanlar merkezi kahraman veya yardımcı rolde oluşları açısından inceleneceklerdir. Makalede tüm Türk destanlarına yönelik bir araştırma yapılması mümkün olamayacağı için en çok bilinen, önemli ve çalışmadaki örnekleme uygun veri içeren (merkezi kahramanın kadın oluşu gibi) metinler arasından seçim yapılarak kapsam belirlenmiştir.

Sosyal bilimler alanındaki temel araştırma yöntemlerinden biri olan nitel araştırma yöntemi “gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma” olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2011, s. 39). Araştırılması hedeflenen olgu hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsayan ‘doküman incelemesi’ nitel veri toplama tekniklerinden birisidir. Nitel araştırmalarda direkt olarak gözlem ve görüşme tekniklerinin olanaklı olmadığı durumlarda bazen de araştırmanın geçerliliğini artırmak amacıyla yazılı ve görsel malzemeler araştırmaya dâhil edilebildiği bir tekniktir (Yıldırım & Şimşek, 2011, s. 187). Makalede mevcut yazılı destan metinlerinden yararlanılarak tahlil yapılacağı için nitel araştırma yöntemi, doküman analizi tekniği kullanılmıştır.

Kadın Kahramanlar, Kahraman Kadınlar

“Kahraman, yerel ve kişisel tarihsel sınırlamalarla çatışarak onları aşmış ve genel geçerliği olan, olağan insani biçimlere ulaşmış kadın ya da erkektir” (Campbell, 2010, s. 30). Bu tip çatışmalar neticesinde ortaya çıktığından yeteneklidir. Toplumun yeniden doğduğu tükenmez kaynaktan geldiğinden mükemmelleşmiş, belirsiz, evrensel insan olarak yeniden doğmuştur. Dönüşmüş olarak geri dönmek ve yenilenmiş yaşamdan aldığı dersi öğretmek kahramanın diğer bir görevidir (Campbell, 2010, s.31). Campbell’in tanımında bir kahramanın doğuşundaki asıl vurgunun çatışma üzerine kurulması dikkat çekicidir. Bir kadın veya erkeğin bir eser

kahramanı olması onun sadece güçlü, yenilmez, soylu vs. olmasına bağlı değildir. Kişinin eski benliği ile yaşadığı macera neticesinde dönüştüğü yeni benliği arasında bir ahenk kurulduğu noktada gerçeklik ortaya çıkacaktır. Bu da salt savaş, fiziksel güç, mücadele ile değil genel insani melekeleri taşıması, düşünmesi, dönüşümü benimsemesi ile mümkün olacaktır. Dolayısıyla sözü edilen adımların gerçekleşmesindeki son aşama deneyimin aktarılmasıdır ki kahraman öncelikle kendisi topluma örnek oluşturacak şekilde davranarak öğreticilik vasfını da tamamlamış olur. Bu noktada söz konusu kahramanın kadın veya erkek oluşundaki ana yapı değişmez; her ikisinden de beklenen temel özellikler aynıdır. Ancak cinsiyet noktasında toplumun genel yargıları elbette anlatılanların şekillenmesinde etkili olacaktır.

Otto Rank, “Kahramanın Doğuş Miti” (2018) adlı eserinde çok önemli bir noktaya değinmektedir. Mitleri kurgulayan kahramanın kendisi değildir. Bir kahramanın olağanüstü hayat hikâyesi ve çocukluk devri; onu yaratan insanların kendi çocukluklarının bilinci tarafından kurulur. “Bu yaratıcılara göre halk aklının belirsiz fikri nihai olarak takip edilmelidir. Kahramana kendi çocukluk anılarını yükleyerek bir bakıma kendilerini kahramanla özdeşleştirirler. Kendi kişiliklerinde benzer kahramanlar olduğunu iddia ederler. Bu yüzden romansın asıl kahramanı egodur; ego kendi kahramanlığını ancak çocukluk günlerinde bulabilir. Bu yüzden ona egoyu kahraman yapan özellikleri vererek kahramana kendi isyanını yüklemek zorundadır” (Rank, 2018, s. 96). Bir epik eser kahramanının ortaya çıkışında da tıpkı bu şekilde onu yaratan kişi ve anonimleşme sürecine dâhil olup metni yeniden yaratan kişilerin egoları ve bilinç dışında kendini aktarma ihtiyaçlarının da rolü olduğu rahatlıkla söylenebilir. Bu açıdan bakacak olursak özellikle merkezi kahraman olan kadınların ardında da onu yaratana ait bir ego ve bilinçdışı vardır. Belki bir kadın anlatıcı kendi yerine koyduğu bir kadın kahramana halkını düşmandan kurtartıp devlet kurduracak, belki ideal eş ve anne tipi bir kadında mevcut geleneğin pekişmesine katkı sağlayacaktır.

Graber’e göre, geçmişte kadın egemenliğinin yaşandığı toplumların arka planında erkek tarafından kadının baskılanmasına ve ezilmesine karşı bir tepki yatmaktadır. Ama egemenlik uzun süre kadında kalmamış; iktidar, bu egemenlik delisi kadının elinden güçlü bir erkek tarafından kurtarıcı bir sevisel birleşme ile alınmış, kadın kahraman yeniden kadınlığa kavuşmuş, üstlendiği erkek idealinin ezici yükünden kurtarılıp anne rolündeki ilk doğasına buyur edilmiştir (Graber, 1998, s. 25). Böylece zaten ödünç verilmiş olan kahramanlık ve egemenlik gerçek sahibi olan erkeği yeniden bulduğu için kadının geçici kahramanlığı, bunu yapabildiğini gösterebilmiş olmasının avuntusuyla alışılmışın dışında bir hikâye olarak anlatılmaya devam etmiştir.

Kahramanlık kavramı ve bir edebî eserin kahramanı olan kişiler üzerine söz söylemek için mutlaka o kültürün tanınması gerektiğine vurgu yapan Aça, (2000, s. 12) Türk kültürüne ait kahramanlık destanlarının ve alplık kavramının, mutlaka Türk toplumunun inanç ve düşünce kalıpları üzerine kurulmasının gerekliliğini vurgulamıştır. Türk kahramanlık destanlarda geçen olaylar ve bu olaylarda rol alan kahramanların Türk toplumunun tarihi ile düşünüş ve inanış sistemlerinden kopuk bir şekilde ortaya çıkmamaktadır; aksini düşünmek destanı meydana getiren toplum, çevre ve şartları göz ardı etmek anlamına gelmektedir. Türk ulusunun geçmişteki kağan, devlet ve Tanrı telakkileri, doğrudan onun tarafından meydana getirilen destan metinlerine de yansıtılarak (Aça, 2000, s. 9) işlenmiş; destanlarda toplumun inanış ve düşünüş yapısı kahramanlar sayesinde kuşaklar boyu aktarılmıştır.

Destanlardaki kadın kahramanlar sadece erkek yerine kadın cinsiyetinde bir kişinin öne çıkması üzerine kurulmamış, toplumdaki mevcut kadın anlayışına dair bir örneklemin oluşturulmasına sebep olmuştur. Bu örneklem üzerinden de çeşitli alternatiflerle metinler zenginleştirilmiştir. Bu sayede bazen başkahraman bazen yardımcı kahraman bazen de daha az ön planda olan herhangi bir destan kişisi olarak kadınlar destanlar içinde var olmuşlardır.

Türk edebiyatındaki kadın kahramanları üç grupta inceleyen Mehmet Kaplan'a göre:

Yaşadığımız medeniyet devrelerine göre Türk Edebiyatında kadın umumiyetle üç şekilde değerlendirilmiştir: "1)İslamiyet'ten önce ve göçebelik devrinde o, bu devrin ideal erkek tipi olan Alp tipine yaklaşır. Erkek gibi o da ata biner, ok atar, kılıç kullanır ve icabında düşmanla kahramanca çarpışır. 2)Yerleşik medeniyete ve İslâmî kültür çevresine dâhil olduktan sonra kadın, erkek gibi ve erkekten daha fazla pasif bir karakter arz eder. Toprak ve din, insanları kendilerinden üstün tabiat veya tabiatüstü kuvvetlere bağlar. Bu devirde kadının kahramanca vasıflarını kaybederek bir haz ve aşk mevzuu olduğu görülür. 3)Batı medeniyeti tesiri altına girdikten sonra kadının ilkin edebiyatta, sonra hayatta beşeri hakları müdafaa edilir ve tamamıyla erkekle eşit bir seviyeye getirilir (Kaplan, 2004, s. 39).

Destan kahramanı olan kadınlar birinci gruba dâhil olurlar. Alp tipi erkeğe yakın özellikler gösteren, ata binip savaş aletlerini kullanabilen cesur ve savaşçı kadınlardır. Eski Türklerde kadınların 'amazon' olduğunu belirten Ziya Gökalp, Türk kadınlarının da Türk erkekleri kadar cündilik (asker, süvari), silahşörlük ve kahramanlık konusunda usta olduklarından söz etmektedir (Gökalp, 1976, s. 159). Amazon savaşçıların erkeksiz kadınlar olarak efsaneleştikleri, Orta Asya'dan Anadolu'ya gelen İskit kadın savaşçıları oldukları; daha rahat ok atabilmek için

göğüslerini kestikleri, tıpkı erkekler gibi savaşçı giyindikleri bilinmektedir (Dögüş, 2015, s. 135-136).¹

Türk destanlarında yer alan kahramanlara bakış da bu çerçeveden ele alınmalıdır. Kahramanların cinsiyetleri üzerinden bir tahlil yapılırken kadın kahramanların Türk destanlarındaki yeri iki ana başlık altında toplanması uygun görülmüştür. İlkinde merkezi kahramanı kadın olan Türk dünyası destanlarından örnekler tercih edilmiş; ikinci başlıkta ise destanlarda etkili olan yardımcı roldeki başka bir deyişle ikincil roldeki kadın kahramanların bulunduğu destanlardan örnekler alınmıştır.

Merkezi Kahramanı Kadın Olan Destanlar

“Çok az insan tarihi gerçekle ilgilenir... insanlar gerçekle ilgili ‘edebi yaratma’yı tercih eder... Homer’in eserlerinin okunmasının sebebi tarihi doğruluğu görmek değildir.” Homer hikâyelerinin tarihi bir temele dayanmadığı tam olarak anlaşıldığında bile insanlar onun eserlerini okumaya devam edeceklerdir (Raglan, 2006, s.90). Destanlarda anlatılan yaşam birebir gerçeği yansıtmaya dahi insanlar destanları dinleyip benimsemeyi sürdürürler.

¹ “Eski Yunan ve Roma tarihçileri, Anadolu’da yaşamış kadın savaşçılardan Amazon adıyla bahsederler ki bunlar Yunanlıları dehşete düşürmüştür. Firdevsi, Şehname’sinde kadın askerlerden söz eder. Semerkant’taki (Pencikent) kazılar ve duvar resimlerinde, Amazonların dövüşleri ve iki ağı keskin bir kılıç taşıyan kadın figürleri bulunmuştur. Amazonlar hakkında en net görüş, Orta Asya orijinli, Ural-Altay kökenli bir toplum olmalarıdır. Bu tarihsel gerçekliğe uygun önemli bir özellik de kurgan kültürü ve atlı kavimler medeniyetini temsil etmeleridir. Ünlü tarihçi Herodot, Amazonları, bir Asya kavmi olan ve Anadolu’da hüküm süren İskit kadın savaşçıları ile irtibatlandırır. Herodot, İskitlerin ülkesinde bulunan birçok Amazon hikâyesinden bahsetmektedir. Ona göre Amazon savaşçılarının olağanüstü maceralarının geçtiği esas bölge, Anadolu’nun Karadeniz sahilleriydi. Antikçağın meşhur coğrafyacısı Strabon da Amazonların bugün Samsun’un Terme ilçesi civarında yaşadıklarından bahsetmektedir. Herodot’un verdiği bilgiye göre Karadeniz sahillerindeki bu kadın savaşçılara İskitler, erkek öldürenler anlamında bir ad vermişlerdir. Savaşçı kadınlar, erkeksiz kadınlar olarak efsanelere konu olan Amazonlar’ın, Orta Asya’dan Anadolu’ya gelen Kimmer ve İskit kadın savaşçıları olduğu düşünülmektedir. Nitekim atlı kavim İskitli göçebe kadınlar asker olarak yetiştirilir, sık sık ava çıkar ve her savaşta erkekleriyle birlikte çarpışarlardı. Töre gereği, savaşta üç düşman erkek öldürmedikçe evlenemezlerdi. Böylece bayanlar da erkekler gibi aynı mücadelenin içerisinde yer alıyorlardı. Hayat tarzları gereği bu genç kadınlar ata binip ok atmak, erkeklerle savaşmak, silah kullanma ustalığı, tıpkı erkekler gibi giyinip, onlarla birlikte veya erkekler olmadan ava gider ve savaşır. Erkekler baskına giderken topraklarını koruma görevi Amazon kadınlarının sorumluluğundaydı. Terminolojik olarak Amazon kelimesi, memesiz, tek memeli olarak tanımlanmaktadır. Bu da at üzerinde rahat ok atabilmeleri için bir göğüslerini kesmeleri veya dağılayarak büyümelerine engel olmak istemelerinden kaynaklanmalıdır. Amazon kelimesinin Farsça, savaşçıları anlamına gelen hamazan kelimesinden türediği de söylenir.” (Bk. Dögüş, 2015.)

Kahramanların sahip olduğu özellikler içinden geldikleri toplumun ortak değerleri etrafında oluşur. Onlar toplumun bir kahramandan beklediği ana özelliklere sahip olmanın yanı sıra her biri kendine has niteliklerle de donanmış; toplumdaki değişimlere duyarlı olarak şekillenmişlerdir. Destanların kahraman kadrosu incelendiğinde her zaman kadın kahramanlara yer verildiği, az sayıda destanda kadınların merkezde olduğu görülse de çoğu destan metninde başkahraman olan erkeğin yanında ona yol gösteren, destek olan, bazen öğüt verip sakinleştiren çeşitli rollerde kadınların varlığına rastlanmaktadır.

Türk destanlarında merkezi kahramanın ortaya çıkış ve gelişmesinde Meletinskiy'nin özellikle Sibiry Türk-Moğol halklarının destanlarından edindiği verilerden yola çıkarak hazırladığı ana maddelerden birinde arkaik Yakut ve Sibiry Türk - Moğol destanlarında karşılaşılan merkezî kahraman tipinin kültürel/medeni kahraman tipi olduğu belirtilmektedir. Bu kültürel kahraman tipinin fonksiyonu destanın varyantlaşması ve aktarımına bağlı olarak değişiklik gösterebilir (Düzgün, 2012, s. 10).

Jung, insanlarda kolektif dış şuuru meydana getirenin atalardan geçme imajlar bütünü olduğunu belirterek, erkeklerin kolektif bilinçaltındaki dişil yanını 'anima', kadınların bilinçaltındaki erkil yanını ise 'animus' olarak adlandırır. Kadındaki cesaret ve saldırganlığın temelini de bu yapıyla açıklar ve kadına miras kalan erkeğin kolektif imajına, yaşamı boyunca erkeklerle olan ilişkilerinden kaynaklanan deneyimine ve içindeki gizli erkeksi kökene bağlar. Kadının özellikle ilk karşılaştığı baba, ağabey tipinin bilinçaltındaki kolektif imajla ve çevre şartlarıyla birleşince savaçılık ve saldırganlık vasıflarını güçlendirdiğini kabul eder. Bu da kadına kahramanlık vasfını kazandıran temel özelliktir (Hança, 2012, s. 500). Bu noktada her kadının içinde erkeksi bir yön bir mücadele ruhunun var olmasının sebebi olan animus, kadından gerektiğinde tıpkı bir erkek gibi savaşçı yurt kurtaran bir başkahraman yaratmıştır.

Göçebe toplum yapısı içinde, bu koşullara uygun olarak savaşçı özelliklerle donatılmış kadın destan kahramanları, benzer yapıdaki diğer destan örneklerindeki gibi oldukça etkindirler. Kırgızların Canıl Mirza, Uygurların Nözügüm, Başkurtların Zaya Tülek ile Su Suluv, Hakasların Altın Arıç ve Altın Çüs destanlarında merkezi kahramanlar hep kadındır (Çobanoğlu, 2001, s. 134). Türk dünyası destancılık geleneği içinde kadın kahramanların merkezi kahraman olduğu örneklerin varlığı, kadına toplum içindeki bakışın yansımaları açısından uzun uzun üzerinde durulması gereken bir konudur; çünkü daha önce de söz edildiği üzere toplumun yaşamadığı, bilmediği, yabancı olduğu bir mefhum edebi eserlerde kendine yer bulamaz. Hele ki sözlü gelenekte var olan eserler içinde bilinmeyen, benimsenmeyen bir konunun yüzyıllar boyunca yaşaması kolay olmayacaktır. Bu açıdan bakıldığında ister birincil ister ikincil rolde olsun kadın kahramanların varlığı, bu durumun Türk toplumu için yadırganmayan bir olgu olduğunun göstergesidir.

Hakas destan dairesine ait Ak Çibek Arıĝ, Altın Arıĝ ve Ay Huucın adlı üç destandaki merkezi kadın kahramanlar üzerine yapılan çalışmada, arkaik destanların mitik özellikler taşıyan birincil kadın kahramanlarının, Türk inanç sisteminin etkilere açık olmadığı ve anaerkil bir yapının etkilerinden söz edebilecek zamanların ürünü olduğu ifade edilmiştir (Koçak & Çolak, 2018, s.10). Hakas geleneğindeki bu kadın kahramanlar, tamamen ataerkil bir yapıya bürünmeden oluşturulmuş kahramanlardır. Kadın kahramanın koruyuculuğu, halk ya da soy tehlikede olduğunda ortaya çıkması, ikincil kahramanın mücadelelerinde bir yardımcı olması da Umay kültüne bağlanarak açıklanmıştır. Bu üç destanda da düzeni kurmaya, kaosu ortadan kaldırmaya çalışan kadın kahramanların yanlarında ikincil olan erkek bir kahraman bulunmakta ve kadın kahramanların macerası onlar etrafında şekillenmektedir. Olağanüstü doğum hikâyeleri olan bu destan kahramanlarından Ay Huucın, gökteki yedi tanrının en küçüğünün inayetiyle at bir çiftten doğarken, Ak Çibek Arıĝ ve Altın Arıĝ bir kayadan dünyaya gelirler. Yanlarındaki erkek kahramanların (Ak Çibek Arıĝ'ın yanında Kanlı Kılıç, Altın Arıĝ'ın yanında Çibetey Han, Ay Huucın'ın yanında Han Mirgen bulunur) da yardımıyla yurtlarındaki düzeni ve birliği sağlayan kadın kahramanların kendileri evlenmemiştir. Halkları için var oldukları olağan üstü doğumlarıyla da desteklenen kadınların misyonu alplık olduğundan soyun devamı adına çocuk doğurmak gibi bir gayeleri olmadığı gibi kendilerine talip olup evlenmek isteyen erkekleri de öldürmüşlerdir.

Karakalpak folklorunun önemli eserlerinden olan Kırk Kız destanı, merkez kahraman olan Gülayım adlı kadının liderliğindeki savaşçı kızlar ekibinin zaferlerini anlatan kahramanlık destanlarındandır. Zengin bir ailenin güzel kızı olan Gülayım bu özellikleri için değil; yurdu için mücadele eden, ideal bir halk kahramanı olduğundan halkı tarafından sevilmiştir (Uygur, 1997, s. 30-46). Yanındaki kızlarla birlikte dış düşmanlara karşı savaşan vatansever bir kadının halkının bağımsızlık mücadelesine katkısı göz önüne serilir.

Türkmen Köroĝlu kollarından birisi olan Harmandeli anlatmasında, başkahraman olan Harmandeli savaşçı kadın tiplerin önde gelen temsilcilerindedir. Erkek çocuk sahibi olamayan babası Arslan Bey, on ikinci eşinden olan bu kızı erkek gibi büyütür. On dört yaşına gelince evlendirilmek istenen kahramanımız, kendisiyle evlenmek isteyen erkeğe bahşilikta ve güreşte kendisini yenme şartı koşar. Üç yılda üç yüz bahşiyı ve yiğidi mağlup eden Harmandeli, son olarak Köroĝlu ile atışır ve güreşir. Her ikisinde de Köroĝlu'nu mağlup eder (Şahin, 2012, s. 568). Evlenme şartının yerine gelmesi için hem sözel olarak hem de fiziksel olarak erkeklere meydan okuyan kadın kahramanımız tüm rakipleri mağlup etmiş, anlatmaya göre sonunda Köroĝlu'na gönüllü olarak mağlup olmuştur ki bu da gücünün ve yeteneğinin rakipsiz olduğunu göstermektedir.

Kırgız folklorunun simge eserlerinden olan Cangıl Mirza destanı da yine bir kadın kahraman merkezinde kurulmuştur. Kırgız-Kalmuk savaşlarının merkezinde yer alan Cangıl karakteri emrinde kırk yiğidi olan, atıcılıkla ve dövüşte kimsenin üstüne varamadığı on altı yaşında bir kızdır. Cangıl çok güzel, nazik bir kızdır. Ancak onun fiziki güzelliği destanda geri plana itilmiş; kabilesinin huzuru, rahatı için uğraşan savaşçı kimliği, ön plana çıkarılmıştır (Köse, 2001, s. 67-70). Kırgız destanlarında kadın kahramanın başkahraman olduğu örneklerde kadın kahramanların cihan hâkimiyeti fikrinde olmadıklarını tespit eden Aksoy'a göre; erkek dışa dönük yaşarken toplumsal yapının kadına sunduğu hâkimiyet alanının iç alan olması, kadın kahramanın mücadelesindeki asıl amacın kendini, ailesini ve toplumunu koruma şeklinde gelişmesine sebep olmuştur (Aksoy, 2020, s. 406). Çünkü destanlar kurmaca değil, gerçek hayattan beslenen ve toplumsal yapıyı yansıtan eserlerdir; gerçeklikte yaşanmayan, görülmeyen bir olay destanda da karşılığını bulamayacaktır.

İkincil Kahramanları Kadın Olan Destanlar

Bu başlık altında epik metinlerde etkili olan, aktif bir destan kahramanı olarak iş gören kadınlar ele alınacaktır. Merkezde bulunan bir başkahraman değilse de yine savaşçı, çoğunluğu alp tipi özelliklerle bezenmiş; bunun yanı sıra kadınsı özelliklerini de koruyarak sadık, iffetli, güzel, fedakâr, birçoğu anne konumunda kadınlar destanlar içinde ciddi bir alan kaplamaktadır.

Toprağa bağlı yaşamaya başlamış toplumların destanlarındaki kahraman kadrolarında yer alan kadınlar, kahramanlık vasıflarını tamamen yitirmiş olmasalar da göçebe toplum yapısının yansıması niteliğindeki önceki dönem destanlarının kadınlarına göre daha silik bir kimlik taşırlar. Erkek egemen toplumun tipik pasif kadın tipi Oğuz Kağan'da da, Dede Korkut Destanları'nda da hatta Altın Arığ, Maaday Kaara gibi kamlık dinine mensup göçebe ya da yarı göçebe toplulukların destanlarında da karşımıza çıkmaktadır. Bu silik kimliğin oluşup esere girmesinde temel neden erkek egemen toplum yapısıdır (Çobanoğlu, 2001, s.135).

Bu eserlerden öncelikle Oğuz Kağan Destanı üzerinde durmak gerekirse destanın İslamiyet etkisindeki farsça nüshası olan ve Reşideddin Oğuznâmesi olarak bilinen metninde kadın, diğer pek çok destanda da olduğu gibi, öncelikle "anne" kimliğiyle gösterilir. Burada kadın, birkaç istisna dışında, Dede Korkut'taki kadar olumlu özellikler taşımamaktadır (Aça, 2007, s.76-92). Oğuznâme'nin kaleme alındığı dönemde kadın; yeni din, yeni kültürel ortam ve yeni yaşam şartlarının da etkisiyle artık başlı başına bir "sorun" olarak algılanmaya başlandığı ifade edilmiştir. İslam ideolojisine göre yeniden kurgulanan "Reşideddin Oğuznâmesi"nde kadını olumlarken "erkeğe itaat" ve "İslam'ı benimseme" ölçütleri işletilmiş, erkeğine itaat eden ve yeni dini benimseyen kadınlar "kutlu" kişiler olarak görülmüştür. Erkeğine

itaat etmeyen ve yeni dini benimsemeyen kadınlar ise, “arabozucu”, “iffetsiz”, “yalancı” ve “hileci” kişiler olarak nitelendirilmiştir (Aça, 2007, s. 87). Mitolojik dönem etkisindeki Oğuz Kağan Destanında ise Oğuz Kağan’ın annesi Ay Kağan’ın oğlunu dünyaya getirdikten sonra tekrar adı anılmamış; eşleri olan iki kadın da kült özellikleri vurgulanarak Oğuz’a oğullarını verip geri planda kalmışlardır. Gök ve yeri temsil eden bu eşlerle evlenme Oğuz Kağan’ın onlar vasıtasıyla Tanrı kutunu kazanmasına ve bunun sonucunda ülkeyi yönetmek, yeni fetihler yaparak Tanrı nizamını, yani töreyi yaymak için harekete geçmesine vesile olmuştur (Aça, 2000, s. 11). Yani mitolojik olan destanda da kadın ön planda değildir ancak Tanrı kutu ile donatıldıkları için olumsuz bir özelliğe sahip değillerdir. Sadık, güzel, kutlu ve değerli oldukları tasvir edilme şekillerinden de rahatlıkla anlaşılabilir.

Destanlardaki kadınlar, kahramanları doğuran anneler olarak ve yine kahramanların eşleri olarak yer alırlar. İffetli olmayı da içeren sadakat ve fedakârlık özelliklerine sahip olan kadınlar iyi kadınlardır; çünkü sadakat ve fedakârlık kadından beklenen temel nitelikler olarak gözüktür. Buna karşın ihanet; ikiyüzlülük, yalancılık ve korkaklıkla birleşerek kadınlara en çok atfedilen kötü özellik olmuştur (Türköne, 1995, s. 169). Genel olarak kadınlarla ilgili olumsuz özellikler veya olumsuz kadın tiplerin tanımlanmasında Dede Korkut Kitabı’nın önsözünde yer alan kadın tipler akla gelir. Açgözlü, dedikoducu, beceriksiz olarak tarif edilebilecek üç olumsuz kadın örneğinin yanında misafiri ağırlayıp karnını doyurduğu için iyi olarak tarif edilen bir kadın tipi de “ev hayatı” kriterine göre tasnif edilmişlerdir. Ancak Mehmet Kaplan, bu önsöz kısmının göçebe Türklere ait olmadığı kanaatinde. Bu kadın tiplerin tespit edilmesinde değişen toplumsal ve ahlaki koşullar gereği, medeniyetin de değiştiği; yerleşik bir medeniyetin oluşmaya başlamasıyla birlikte yerleşikliğin getirdiği toprak ürünlerinin esere dâhil olması ve bunların kullanım ve tasarrufuna göre kadının değerlendirilmesi söz konusu olmuştur (Kaplan, 2004, s. 50). Çünkü Dede Korkut hikâyelerinde kadında aranan en önemli nitelik kahramanlık ikinci olarak da anneliktir. Bu sebeplerden dolayı Dede Korkut’taki kadınlar örneklenirken önsözdeki kadın tipler üzerinde durulmamıştır.

Dede Korkut Hikâyelerinde öne çıkan kadın kahramanlar, savaşçılıkta erkeklere kafa tutan bir yapıya bürünmüş; Kan Turalı ve Bamsı Beyrek kendilerine eş olarak seçecekleri kadınlarda bir erkekten beklenebilecek oranda alplık özellikler aramışlardır. Kam Püre’nin Oğlu Bamsı Beyrek boyunda, Beyrek evlenme isteğini babasına bildirirken: “Baba bana bir kız alıver ki ben yerimden kalkmadan o kalkmalı, ben kara koç atıma binmeden o binmeli, ben hasmıma varmadan o bana baş getirmeli, böyle kız alıver baba bana dedi” (Ergin, 2011, s. 64). Bunun üzerine babası oğlunun Banı Çiçek’i tarif ettiğini anlayıp söyler ve evlilik girişimi böylece başlamış olur. Benzer şekilde Kanglı Koca Oğlu Kan Turalı boyunda, Kan Turalı kendisini evlendirmek isteyen babasına tıpkı Bamsı Beyrek gibi “ben yerimden kalkmadan o kalkmış olmalı, ben kara koç atıma binmeden o binmiş olmalı, ben

kanlı kâfir eline varmadan o varmış bana baş getirmiş olmalı” (Ergin, 2011, s. 124) diyerek evlenmek istediği kadının özelliklerini tarif eder. Her iki kahramanın babası da oğullarının bir eş değil bir erkek arkadaşta bulunacak özellikler sıraladıklarını belirtirler. Erkek kahramanların seçtikleri kadınlardaki bu savaşçı özellikler o dönemin toplum yapısı içindeki eş seçme kriterlerini, bir kadında hangi özelliğin bulunmasının daha kıymetli olduğunu belirtmesi açısından son derece önemlidir. Üstelik Kan Turalı, sözlerinin devamında bu isteğini pekiştirip “cici bici bir Türkmen kızı” (Ergin, 2011, s.124) istemediğini, eğer öyle kız alırsa onunla evlenip soyunu sürdüreceğini ama esas istediği kızın yiğitlik gösterecek nitelikte alp tipi bir kız olmasını tercih ettiğini belirtir. Nitekim her iki kahramanın tarifine uygun eş adayları Oğuzlar arasında mevcuttur. Bamsı Beyrek zaten beşik kertme yavuklu olduğu Banı Çiçek ile Kan Turalı ise Selcen Hatun ile evlenirler. Her iki kadın kahraman da yiğitlikte, mertlikte, güç ve teknikte erkeklerle karşılaşacak kadar yeterli ve hünerli; düşmanın üstüne varacak kadar korkusuzdurlar. Erkek kahramanlarımız bir sınavdan geçerek onlarla evlenmeye hak kazanmış olurlar. Bir yandan hikâyenin temelini oluşturan mücadelenin ateşlenme sebebi olan Selcen Hatun ve Banı Çiçek gibi alp tipi kadın örnekleri varken bir yandan da Dirse Han Oğlu Boğaç Han hikâyesinde anne rolündeki kadının adı hikâyede belirtilmez. ‘Dirse Han’ın hanımı’ adıyla anılan kahramanımız oğlunu kurtarma macerasıyla yine alp tipi bir kadın olduğunu gösterir. Dede Korkut’ta yer alan kadınlar arasında bu şekilde ikinci planda kalan kadınlar da ideal bir destan kahramanının olumlu niteliklerini taşımaktadır. Dürüst, sadık, ahlaklı, akıllı, yapıcı, çözüm üreten, öğüt verecek donanımda, erkeğe yardımcı, gerektiğinde sakinleştirici rollerde anne, eş, sevgili, kız kardeş, akraba vs. pek çok kadın bazen ismi ile anılmasa da etkili olduğu sezdirilerek hikâyelerde kendilerine yer bulmuştur.

Özellikle destanlarda kız kardeş ya da anne konumundaki kadınların Kuzey ve Uzak Doğu halklarının destanlarında da kahramanı bir kahraman gibi yetiştiren, ok atmayı, yay tutmayı öğreten kişiler şeklinde işlendiği görülür. Hatta bazı durumlarda kadın kahramanların kardeşinin ya da eşinin yerine savaşıp intikam aldığına da rastlanır (İbrayev, 1998, s. 72). Destanların kahraman kadrolarında çeşitli rollerde kadınların ağırlıklı olarak olumlu bir çerçeve içinde esere dâhil edildikleri görülür. Yapılan tipoloji türü çalışmalarda kadın tipler incelenirken olumlu veya olumsuz bir görevde oluşları da mutlaka değerlendirilir. Kahramanın arkasında ona destek veren, akıllı, iyi niyetli, kahramanın erginleme sürecinde onun yanında duran, kahramanın önüne geçmeden ona rehberlik eden karakter sahibi kadınlar hemen her anlatıda kendine yer bulur.

Hem Anadolu hem Türk dünyası sahasındaki en önemli eserlerden olan Köroğlu destanında yer alan kadınlar da ikincil roldeki kadınlardır. Metin Ekici, çalışmasında Köroğlu anlatmalarındaki kadınları ‘Köroğlu ve keleşlerinin evlenmeyi düşündüğü veya kendileri Köroğlu veya keleşleri ile evlenmeyi düşünen kadınlar’,

'Köroğlu ve keleşlerine yardımcı olan kadınlar' ve 'Köroğlu ve keleşlerine kötülük yapan kadınlar' olarak üç ana grupta incelemiştir. (Ekici, 1999, s. 11). Nigar Hanım gibi sadık bir eş, Mümine Hanım gibi pasif rolde bir anne, Telli Nigar Hanım gibi alp tipi kadın kahramanlar, Dâna Hanım gibi evleneceği erkeği sınavdan geçiren ve amazon tipi kadın olarak da adlandırılabilen savaşçı, alp tipi kadınlar Köroğlu anlatmalarının çeşitli kollarında yer almaktadır.

Türk destancılık geleneğinin en önemli destanlarından biri olan Manas destanında Manas'ın karısı olan Kanıkey bozkır kültürünün ortaya çıkardığı ideal kadın tipini örnekler. Sadakati, güzelliği, misafirperverliği, iyi bir aşçı ve doktor oluşu ve kültürel değerleri en üst düzeyde taşıması gibi nedenlerle ideal kadın olarak verilen Kanıkey; gerektiğinde son derece acımasız davranabilen güçlü bir karakterdir (Çobanoğlu, 2001, s. 134). Manas gibi dünyanın en hacimli destanı olan bir eserde elbette onlarca önemli kadın kahraman mevcuttur ancak ideal bir eş örneği olan Kanıkey'in ayrı değerlendirilmesi doğru olacaktır. Kanıkey karakterinin ne kadar güçlü olduğu henüz nişanlıyken Manas'ı otağına almayıp karşı gelmesiyle anlaşılır. Mücadeleci ruhu, yeri geldiğinde aktif savaşa katılması, kocasının canını kurtarması gibi artırılabilir birçok örnekte Kanıkey alplık özelliği gösteren önemli kadın kahramanlardan birisidir.

Sonuç

Kadın, her zaman kahramandır. Hangi eserde, hangi şekilde ele alındığı zamana, topluma, mekâna göre elbette değişir ancak kadının yaratılıştan gelen özellikler onun ihtiyaca göre şekil alabileceğini gösterir. Gerektiğinde savaşçı bir amazon, gerektiğinde aile düzeniyle meşgul bir anne olabilir.

Kadın kahramanlar, bazen rakipleri bazen yakınları olan erkeklerle karşılaştırılıp kadınların güçte ve savaş tekniğinde erkeğe ne kadar yaklaşabildiği bilgisi üzerinden değerlendirilmektedir. Erkeklerle kıyaslanarak bir konuma oturtulan kadın kahramanlar için alplık, ondan beklenen diğer tüm vasıflar yanında artık niteliktir. Akıllı, ahlaklı, bilge, sadık, becerikli, dürüst, yapıcı, yol gösterici, makul olması yanı sıra bir de alp oluşu kadını zirveye çıkarmaktadır. Türk kültüründe kadınların savaşa katıldığı, yöneticilik yaptığı, toplumsal yapı içinde önemli bir yere sahip olduğuna dair hem yazılı hem sözlü tarihte çok sayıda örnek bulunmaktadır. Ancak bu durum kadın konusundaki çalışmaların sadece kadının bu konulara çıkabildiği noktasının tekrarlanmasına dikkati çekmektedir. Kişinin 'kadın olmasına rağmen' üst bir pozisyonda bulunması her zaman bu durumun biraz şaşırtıcı, takdir edici, dikkat çekici, kayda değer ve hayranlık uyandırıcı algılanmasına sebep olmuştur. Çünkü toplum yapısının ataerkinliğe göre şekillenmesi kadının yapı içindeki 'erkeğe yaraşır' konumunun biraz efsanevi bulunmasını beraberinde getirir.

Kadın kahramanların destanlardaki ele alınışı çok uzun ve detaylı çalışmalar gerektirir. Her destanda, kadınların hangi konumda ele alındıkları, olumlu ve olumsuz özellikleri, kadından beklenen dahası kadına yakıştırılan özelliklerin tespiti sonucunda bir değerlendirme yaparak bir indeks oluşturulması önerilebilir. Genel anlamda tipoloji çalışmalarının yapıldığı alanda, toplumsal cinsiyet, psikolojik ve sosyolojik yaklaşımlar üzerinde de durulmalıdır. Çünkü kadın dinamiği erkeğinkinden farklılık göstermektedir. Bir epik metinde bir kadın kahramanın erkek yerine başa geçip hüküm sürmesi basit bir yer değiştirme değildir. Kadının yönetici, hükümdar, yurt kuran kişi olması -olabilmesi- o toplumla ilgili ipuçları içerir. Genel anlamda bir kahramana dair nitelikler sıralanırken kahramanın erkek olduğuna dair şüphe götürmez bir tavır içinde olduğundan eğer kahraman kadınsa bu kalıp yargı kırılır, dinleyici veya okurda bu değişiklikle ilgili bir merak uyanır.

Türk destanlarında kadının merkezi kahraman olduğu örneklerde yiğitlikte, alplıkta erkeklerden aşağı kalmayan kadın kahramanların ordu kurmak, emrinde asker bulundurmak, ata binmek, ok atmak, kılıç kullanmak gibi konularda da bir erkek kadar iyi oldukları özellikle belirtilmiştir. Bazı kadın kahramanlar kadın olma özelliklerinden tamamen vazgeçmiş, kendini bir ülkeye adanmış bunun sonucunda da evlenmemiş, anne olmamışlardır. Üstelik kendileriyle evlenmek isteyen talipleriyle savaşmış onları öldürmüşlerdir. Kadının talibi olan erkek ile mücadelesi, genelde kadın yenilirse evliliğe razı gelmesine yönelik bir denge içerir. Kendinden güçlü olan erkek karşısında evliliğe razı olup onun hükmü altına girecek, lakin kadın galip gelirse kendinden zayıf bir erkekle aile kuramayacağı için mücadele erkeğin ölümüyle sonuçlandırılacaktır. Bazı durumlarda kızı almak için erkeğin bir hayvan veya olağanüstü bir canavarla mücadelesinin örnekleri de görülür. Erkeğin sınavında rakip ne kadar güçlü sınav ne kadar zor ise evlenilecek kız o kadar kıymetli kabul edilir. Merkezi kahraman olan kadınların hikâyelerinde genel eğilim kadının hiç evlenmemesi üzerine kurulmuştur. Çünkü evlilik ve beraberinde gelecek olan annelik kadının kimlik değiştirmesine sebep olacaktır. Bu yüzden kadın aslında bir yönüyle erkekleştirilmektedir. Türk destanlarında merkezi kahramanı kadın olan destanlarımız içerik, hacim, gelenek açısından diğer metinlerden hiç ayrılmayacak nitelikte olsa da kadının başkahraman olması olağanüstü bir durum olarak görülür. Destanın baş kadın kahramanı, cinsiyetinden yeni kadın kimliğinden vazgeçme noktasında erkekten farklılaşmıştır.

Kadınların destan türü içindeki konumu değerlendirilirken Türk kültürü, Türk inanç sistemleri, ait olduğu boy, destanın zamanı, toplum yapısı ve en nihayetinde bağlam merkezli olarak destancı ve dinleyici kitle düşünülerek yorum yapılmalıdır. Söz gelimi göçebe toplum yapısı içinde savaşçı başkahraman olabilen kadınlar yerleşik yapıya geçildiğinde kahramanlık özelliklerini kısmen yitirmiş, korunması gereken nazlı bir güzele dönüşmüştür. İncelenen eserlerdeki birincil veya ikincil roldeki kadınların ana ortak özelliklerinden birisi de güzellikleridir. Genç, güzel,

sadık, iffetli olmaları yanı sıra üstüne bir de güçlü ve savaşçı olmaları aslında alt metinde toplumun kadından beklentilerini bildirir.

Merkezi kahraman olmayan ikincil roldeki destan kadınları ve destanlarda yer alan diğer kadın karakterler yardımcı rollerde, kısmen pasif ama her zaman varlığı görünür olan destan kişileridir. Bu kadınların bir kısmı kendi isimleri ile değil de bir erkeğin karısı, kızı, annesi olarak anılır. Anne, eş, kız çocuk, kız kardeş olmanın yanı sıra dadı, cariye, düşman tiplerden birisi de olabilirler. Yardımcı rollerdeki kadınlar da genelde kılavuz özelliklerinde olup erkek kahramanın yanında yer alırlar. Bazı durumlarda kadınlar sahte erkek rolüne girip kendi kimliklerinden vazgeçmek zorunda kalmışlar; ancak bu şekilde var olup kahramanlık maceralarını tamamlamayı başarabilmişlerdir.

Kadının destandaki yolculuğu gerçeğin yansıması olabileceği gibi yaratıcının hayali de olabilir. Ayrıca destancı kadın olduğu için kadın bir başkahraman yaratmış olabilir. Eğer göçebelik dönemi devam etse ve yerleşik düzene geçilmeseydi; toplum yapısı ve günlük yaşam değişmeyeceği için başkahramanı kadın olan destanların sayıca fazla olması beklenebilirdi. İster gerçeğin kendisi ister kişilerin hayali olsun Türk destancılık geleneği içinde kadın kahramanların varlığı ve konumlanması, kadının sosyal olarak var olabildiğinin göstergesi olarak değerlendirilmelidir.

Kaynaklar

- Aça, M. (2000). Türk destancılık geleneğine bütüncül yaklaşabilme ve alp kavramı üzerine bazı yeni yaklaşım denemeleri. *Milli Folklor*, 12 (48), 5-17.
- Aça, M. (2007). Reşideddin Oğuznamesi'nde kadın. *Milli Folklor*, 19 (76), 76-92.
- Aksoy, H. (2020). *Destan dünyasında kadın – Kırgız destanlarında kadın tipleri*. Kömen Yayınları.
- Campbell, J. (2010). *Kahramanın sonsuz yolculuğu*. (Çev. Sabri, Gürses). Kabalıcı Yayınevi.
- Çobanoğlu, Ö. (2001). *Türk dünyası edebiyat tarihi* (cilt 1). Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Döğüş, S. (2015). Kadın Alplardan Bacıyân-ı Rum'a (Anadolu Bacıları Teşkilatı); Türklerde kadının siyasi ve sosyal mevki. *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (1), 127-150.
- Kara Düzgün, Ü. (2012). Türk destanlarında merkezi kahraman tipinin tipolojisi. *Folklor ve Edebiyat Dergisi*, 18 (69), 9-46.
- Ekici, M. (1999). Anadolu sahası Köroğlu anlatmalarında kadın tipleri. *Milli Folklor*, 6 (44), 10-17.
- Ergin, M. (2011). *Dede Korkut kitabı*. Boğaziçi Yayınları.
- Gökalp, Z. (1976). *Türkçülüğün esasları*. Milli Eğitim Basımevi.
- Graber, G. H. (1998). *Kadın psikolojisi*. Cem Yayınevi.
- Hançar, B. (2012). Cañıl Mırza destanında kahraman tipolojisi açısından kadın. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, XII (2), 499-512.
- İbrayev, Ş. (1998). *Destanın yapısı*. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Kaplan, M. (2004). *Dede Korkut kitabında kadın*. *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar I*. Dergâh Yayınları, s. 39-50.
- Koçak, A ve Çolak, S. (2018). “Varoluş, mücadele, son” eksenlerinde üç kadın kahraman: Ak Çibek Arığ, Altın Arığ, Ay Huucın. *Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi*, 11 (22), 1-12.
- Köse, N. (2001). Kırgızlardan bir destan: Cangıl Mırza. *Milli Folklor*, 49, 67-70.

- Raglan, L. (2006). Geleneksel kahraman. (Çev. Metin, Ekici) Öcal, O. (Ed), *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar I*, Geleneksel Yayıncılık.
- Rank, O. (2018). *Kahramanın doğuş miti*. (Çev. Gökçe, Yavaş). Pinhan Yayıncılık.
- Şahin, H. İ. (2012). Türkmenistan sahası Köroğlu anlatmalarında kadın tipler, *Mine Mengi Adına Türkoloji Sempozyumu Bildirileri*, Çukurova Üniversitesi, 563-572.
- Türköne, M. (1995), *Eski Türk toplumunun cinsiyet kültürü*. Ark Yayınevi.
- Uygur, C. V. (1997). Kırk kız, *Milli Folklor*, 34, 30-46.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.